

Speaker :

Сергій Рябов,
професор, Києво-Могилянська академія;
Директор Інституту громадянської освіти,
CI Alumnus

Громадянська освіта і її роль у демократизації українського суспільства

Перспективи демократизації в Україні значною мірою залежить від розвитку громадянського суспільства, від змін у свідомості громадян. Демократичні порядки не запроваджують декретом, постановою чи указом, їх не можна проголосити разом з державною незалежністю. Здійснюючи суспільну модернізацію, поряд з реформуванням державно-адміністративного апарату, оновленням законодавчої бази належить домагатися відповідних змін політичної свідомості громадян, вкорінення у ній відповідного смислу свободи, права та обов'язку, поширення конституційної освіченості, набуття людьми навичок у правовий спосіб домагатися задоволення їхніх законних інтересів. Таким станом свідомості людей є визначальною ознакою громадянського суспільства як передумови демократичної держави, водночас показником та важливим чинником, знаряддям демократизації, зміцнення конституційного ладу й соціальної стабільності.

Аби справити дієвий і конструктивний вплив на стан справ у суспільстві, належить робити ставку не на того чи іншого політика, а на цілий народ, на вдосконалення політичної культури й громадянської освіченості населення, на культивування цінностей відкритого суспільства. Тільки в такому разі можна розраховувати на появу відповідальних і по-справжньому кваліфікованих політиків. Адже освічену людину неможливо тримати в рабстві, її важче обдурювати політичним демагогом. Належний рівень культури громадянськості робить більш ефективною політичну, громадянську соціалізацію молоді (залучення особистості до політичної системи), сприяє подоланню абсентеїзму, здійсненню ідеалів демократизму, державності.

Найпершою передумовою демократичних порядків є їх витребуваність народом, демократична настроєність громадян, відповідний склад громадянської культури. Демократія — це ще й стан світосприйняття та самовідчуття людей, характер їхніх уявлень про самих себе, про свої права, можливості та обов'язки, про засади авторитетності влади. Демократія, влада народу буває такою, якими є самі люди, якою є їхня політична, громадянська культура, Поширювати і вкорінювати ідеали й вартості демократизму покликана громадянська освіта.

Проблеми розвитку громадянської освіти в Україні: а) досі не отримали належного поширення серед педагогів ідеї громадянської освіти та сучасні способи її здійснення; б) громадянська освіта не набула офіційного визнання й запровадження, через це відсутнє її належне організаційне й методичне забезпечення; в) не припиняються спроби надати їй партійно-політичного, пропагандистського значення; г) мають місце дилетантизм і примітивізація уроків громадянськості; д) залишаються невирішеними проблеми фінансування ініціатив у галузі громадянської освіти.

а) Потрібна популяризація ідей громадянської освіти, загальнонаціональна дискусія, в ході якої може бути вироблене загальноприйнятне визначення, розуміння того, що є і чим повинна бути громадянська освіта і як її варто здійснювати. Таке розуміння має включати в себе правову освіту, інформування

населення про улаштування та функціонування органів влади, формування критичного мислення, певних навичок поведінки людей, їхньої взаємодії з владою, екологічне, релігійне, моральне (толерантність плуралізм, політична коректність тощо), патріотичне виховання.

б) Вже зараз можна передбачити три можливі шляхи запровадження, інтродукції демократичної освіти юнаків та дівчат у навчальний процес: а) включення до розгляду в уже існуючі курси й дисципліни нових концепцій та ідей стосовно демократії, акцентування уваги на їх громадянському змісті; б) запровадження нових курсів в рамках уже існуючих дисциплін; в) визнання громадянської освіти як самостійної дисципліни.

в) Розвиток громадянської освіти важливо спирати на ідею відмінності між культурою політичної залученості та громадянською культурою. Політичний вплив, навіювання, пропаганда характеризуються ідеологічною індоктринацією, домінуванням політичних уподобань, прагненням здійснити переважно чийсь окремі, корпоративні інтереси, перемогти у взаємодії з контрагентом. Навпаки громадянська освіта, формування громадянськості стосуються ставлення людей до *державних* установ та настанов влади. Зміст партійно-ідеологічного впливу складається з виправдання й теоретичного обґрунтування курсу якоїсь окремої партії, з формування підтримки й готовності мас брати участь у здійсненні цього курсу. Наслідком такого впливу є *політичний* підхід до соціальних проблем, а його здійснення — окремою справою кожної конкретної партії, він не може й не повинен бути обов'язковим для всіх громадян. Через відсутність позапартійної освіти громадян у колишньому радянському суспільстві набули поширення провінційність громадської свідомості, войовничість, "беззастережна відданість" ідеологічним принципам, безкомпромісність.

Розвиток громадянської культури в Україні потребує широкого комплексу заходів позапартійного, саме освітнього, а не пропагандистського впливу, створення цілісної системи громадянської освіти, що сприятиме долученню співвітчизників до сучасних здобутків культури демократизму. Це уможливить подолання успадкованих від попереднього стану суспільства таких характеристик політичної свідомості як нетерпимість, ксенофобія, конфронтаційність, абсентеїзм,

г) Проблемою великого значення є піднесення якості викладання громадянських знань, подолання дилетантизму й примітивності. Часто складні й перевантажені програми (наприклад, з основ правознавства чи конституційного права) на практиці перетворюються на нудні переказування декларацій та нормативних актів й на безпорадні спроби пояснити їх невідповідність реальному життю. Між тим громадянська освіта має бути школою громадянського життя, тренінгом з демократії, формувати громадський дух (*public spirit*). їй належить вкорінювати у громадське життя стандарт, відповідно до якого кожен проблему можна і треба розв'язувати лише шляхом взаємної згоди й поважання інтересів усіх, сприяти встановленню нового типу політичної культури.

д) Неодмінною умовою розвитку громадянської освіти має бути її підтримка з боку вітчизняного приватного сектору.

Ліберальна громадянська освіта, будучи однією з підойм розвитку громадянського суспільства, надаючи людям елементарну громадянську компетентність, озброюючи їх навичками, необхідними для життя в демократичному суспільстві, здатна забезпечити істотну протидію політичній дестабілізації, конфронтації й загрозам національній безпеці. Викладання таких суттєвих компонентів громадянськості як права людини, конституція, вибори спроможне формувати філософію свободи в юнацьких душах, відповідальну й критично вимогливу громадянськість, що є вкрай необхідним для демократичного реформування суспільства. Будучи потужним знаряддям такого реформування, громадянська освіта в Україні має стати важливим чинником утвердження демократичних ідеалів, цінностей і порядків. У перехідних суспільства їй належить

закладати основи демократичної ментальності, формувати елементарну конституційну письменність, сприяти піднесенню культури громадянськості, політичній соціалізації молоді, плекати відповідні новому суспільству ідеали, моральні й політичні цінності. Тільки у такий спосіб видається можливим розвинути і зміцнити громадянське суспільство за посттоталітарних умов, вдосконалити політичну систему, спираючи суспільне життя на фундаментальні принципи демократизму, такі як рівність, взаємна відповідальність, громадянська самоповага.